

2.

A nyelvi szövegek koherenciájának konstitúciójáról

ANDOR JÓZSEF

1. Bevezető általános ismeretek és ismérvek a szövegkoherencia fogalmáról

A kiváló hazai funkcionista és kognitív nyelvész, Tolcsvai Nagy Gábor által készített *Idegen szavak szótára* a következőképpen definiálja a szövegnyelvészet és szövegtan egyik leggyakrabban tárgyalt és kutatott (de még napjainkban sem kellőképpen tisztázott) fogalmának, a *koherenciának*, valamint a belőle származó *koherens* melléknévnek terminusát:

koherencia (lat. *cohaero* 'összefügg') 1. összefüggés, összetartozás (fogalmi, gondolati, nyelvi szerkezetben), vmely nagyobb jelenség részei közötti összhang v. összefüggés. 2. dolgok, tevékenységek egymástól távolabbi összetevőinek mélyebb összefüggése, [...] 5. ny. szövegösszetartó erő, az a szerkezeti és jelentésbeli összefüggésrendszer, amely a szöveg egyes elemeit összetartja;

koherens (lat.) 1. elemeiben összefüggő, összetartozó. 2. távolabbi vonatkozásban mélyebben összefüggő (dolgok, tevékenységek) (Tolcsvai Nagy 2007: 552–553).

Tolcsvai Nagy jelentésdefiníciói részletezően alaposak, a terminusok jelentésazonosításán túl azok fogalmi síkjára, kategoriális státusára is tartalmaznak vonatkoztatást. Különös értékük az az aspektus, hogy a szakkifejezés értelmének általánosított megfogalmazásán túl áthatja őket szakterületi specifikumuk megragadása. A főnévi alak 5. jelentésrétegének megadásával a neves szövegkutató nyelvész saját tudományterületére is kivetíti a terminus alkalmazását, markánsan jelezve a szakkifejezés szövegelméleti vonatkozhatóságának területét, szöveg szerkezeti és jelentésbeli státusát és funkcionalitásának jellegét. Ugyanez a definitív körültekintés jellemzi a fenti szakterminológiai lexikális egységek ellentétpárjának, az *inkoherencia* és *inkoherens* szavak antonim jelentésének meghatározását is szótárában:

inkoherencia (lat.) összefüggéstelenség 1. összhang v. összefüggés hiánya v. csökkent volta vmely nagyobb jelenség részei között. 2. (ny.) tartalmi, szerkezeti v. stilisztikai összefüggés indokolatlan hiánya vmely szöveg részei között;

inkoherens összefüggéstelen, nem összefüggő (Tolcsvai Nagy 2007: 479).

A nyelvi szövegek koherenciájának konstitúciójáról

A funkcionális és kognitív szemléletű szövegtan és szövegstilisztika tudománya aktív művelőjének szakavatott precizitása még jobban érzékelhető, ha szótári definícióit összevetjük az azonos skópuszú, de korábbi kiadású, másik rendelkezésünkre álló akadémiai referenciaforrásban (Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*) találhatóakkal:

koherencia lat. tud. 1. összetartozás, összefüggés;
koherens lat. 1. összefüggő, összetartozó (Bakos 2002: 335);
inkoherencia lat. el. összefüggéstelenség, az összefüggés hiánya;
inkoherens lat. összefüggéstelen (Bakos 2002: 289).

A klasszikusnak számító akadémiai forrás köznyelvi szavakkal definiálja a kérdéses szakterminusok jelentését, ugyanakkor nem vonatkoztatja azokat, és nem köti őket határozottabb szakmai fogalmi tartományokhoz.

A fenti szótári definíciók jellege azt implikálja, hogy a koherencia és az azt reprezentáló lexikális szakterminus alapvetően a gondolatközvetítés módjával, leginkább nyelvi reprezentációjával foglalkozó szaktudományok, a szövegiséggel behatóan foglalkozó tudományterületek, így a kommunikációkutatás tartományába tartozó, vagy vele érintkező diszciplínák fogalmi eszköztárában, így többek között a kognitív bázisú nyelvtudományban, pszichológiában és pszichiátriában, a médiatudományokban, az értelmezés kérdéseit vizsgáló irodalomtudományban, a filozófiai bázisú érveléstudományban, a pedagógiai tudományokban, az egzakt tudományok sorának érvelérendszerében szerepel kulcsfogalomként. A fogalom minősítő és egyúttal gradációs jellege szintén átsejlik, kiolvasható a szótári definíciókból.

Lássuk most, miként használjuk a koherencia fogalmát és az azt reprezentáló lexikális kifejezést köznyelvi asszertív diskurzusban. Adott kommunikációs szituációban a kommunikáló felek, vagy a gondolatközlő beszédmodorának, tartalmi érthetőségének és értelmezhetőségének jellemzésekor elhangozhat a következő minősítés:

(1) *Csaba inkoherensen beszél.*

Ezzel az asszercióval megfogalmazója annak a megítélésének kíván hangot adni, hogy számára Csaba beszédmodora nehezen vagy egyáltalán nem érthető, mondanivalójának megfogalmazásában súlyos következtelenségek tapasztalhatóak, azaz Csaba összefüggéstelenül beszél, s bár mondanivalójának tematikája dekódolható, a tematikai progresszió megvalósítása nem felel meg az adott kulturális sztenderd elvárásainak, az azokra épülő logikai felépítettség normarendszerének. Az elhangzó értékítélet például azt fejezi ki, hogy Csaba csapong a témák között, témaváltásai logikátlanok s talán meglepően váratlanok is. Mon-

danivalója az adott kommunikatív helyzetben semmiképpen sem tartható koherensnek. Lássunk most két újabb példát:

(2) *?Jánoska inkoherensen beszél.*

(3) *?Jánoska gondolatai inkoherensek.*

(2) ugyancsak az alany beszédmodorának minősítését fejezi ki, implikálva a mögöttes gondolat(ok) tartalmi és tematikai progresszióját illető zavarát/zavarosságát. Utóbbi implikációnak (3) verbális felszíni reprezentációja kifejezést is ad, utalva arra, hogy az összefüggéstelen beszédmodor háttérében szokásosan a tartalmi kifejezés, a gondolkodás és/vagy gondolatközlés zavara állhat. (1) és (2) példánk eltérése az alanyi reprezentációt illetően a *koherens/inkoherens* minősítésnek arra a szelekciós megszorítására utal, mely szerint ezeknek a melléknemeknek predikatív (vagy jelzői) funkciójú használatával inkább felnőttek beszédtevékenysége tartalmának összefüggését, logikus kifejezésmódjának (lexikai reprezentációjának, valamint textuális és szintaktikai megszerkesztettségének) kvalitását minősítjük. Ennek a megítélésnek bizonyítékaul szolgál az a 20 felnőtt magyar anyanyelvű egyetemista alanyon végzett felmérésem, melynek eredményeként 16 alany határozottan megkérdőjelezi a (2) és (3) diskurzus alapú példák tartalmi elfogadhatóságát, relevanciáját.

Úgy tűnik, a *koherens* vs. *inkoherens* melléknévi predikátorokkal való minősítés leginkább a nyelvi tevékenység minőségének megítélésére használatos a szemiotikai paletta körébe tartozó tevékenységi formák közül. Nyelvi kifejezésmódunk normarendszerének keretein belül nem vonatkoztatható például a zenei kifejezőképesség kvalitásának megítélésére, amint azt a (4) példánk általános elfogadhatatlansága mutatja:

(4) **Botond most inkoherensen zongorázik.*

Élvezhetetlen, értéktelen zongorajátékának jellemzésére inkább a

(5) *Botond most összevissza zongorázik.*

értékítélet megfelelő, melyben az *összevissza* melléknévi predikátor a zongorázás összefüggéstelenségére, szinte felismerhetetlen (vagy elégtelen) dallamvezetésére, helyenkénti vagy teljes mértékű hamisságára vagy ritmizálatlanságára utal. Eltérően azonban a nyelvi szövegek indokolatlan, de azonosítható témaváltásainak jellemzésétől, főként nem arra utal, hogy Botond zongorajátékában csapong a (felismerhető) témák között. A zongorázás adott módjának kritizálására inkább a

(6) *Botond most összevissza klimpírozott a zongorán.*

műfajilag lekötött frázis alkalmas, amely kifejez(het)i azt, hogy a zongorista játékból hiányzik az összefogó erő, az elvárt összhangzattani normáknak való

megfelelés, a dallamvezetés megfelelő volta. Azaz a zenei szaknyelvezetben nem megfelelő módon ezt az *inkoherensen zongorázik* kifejezéssel tudnánk illetni.

A fentiek arról tanúskodnak, hogy a *koherens* vs. *inkoherens* melléknévvel történő minőségértékelés tematikailag, regiszter és műfaj tekintetében lekötöttségek paramétereit mutatja, használatát esszenciálisan befolyásolják az ún. (háttér)tudásvilágból származó tényezők.¹ Ilyenek aktív hatásáról tanúskodnak a korpusz alapú lexikális kollokációs vizsgálatok is. Megfigyeléseink alátámasztásának céljából megvizsgáltuk a 100 millió lexikális egységet tartalmazó *Brit Nemzeti Korpusz (British National Corpus)* szóanyagában a *coherent* lexéma és antonim párjának, az *incoherent* szónak gyakoriságát. Talán meglepő lehet, hogy előbbi megjelenésének gyakorisága valós diskurzusból származó konkordancia sorokban 1080 volt, utóbbié pedig mindössze 170, azaz a *coherent (koherens)* lexéma előfordulásának gyakorisága mintegy hatszorosa volt ellentétpárjájának. Ez az eltérés azért lehet meglepő, mert a verbális nyelvhasználat értékelést kifejező beszédaktusában, azaz a szóbeli nyelvhasználatban utóbbi szerepeltetése várható megítélésem szerint kifejezettebb mértékűnek, előbbire vonatkozóan pedig markánsabb mértékű előfordulási arányt – határozottabb terminológiai státusból eredően – inkább szakszövegekben, tehát az írásbeliséget reprezentáló kommunikációs műfajokban várunk. Ezt a hipotézisünket látszanak alátámasztani a lexikális kollokáció vizsgálatának adatai. Megfigyeltük, hogy az előfordulásból mintaként mindkét lexémára vonatkozóan kiemelt 100 olyan példa korpuszában, amelyben azok melléknévi jelzői funkcióban szerepeltek, az *incoherent (inkoherens)* szó lexikai kollokátumai 44% arányú tematikai kötöttséget mutattak a verbális kommunikáció tartományába tartozó beszédtevékenységi (dominánsan illokúciós beszédaktusos) formák irányában, a fennmaradó 56% pedig tematikai tekintetben vegyes összetételű volt.² A *coherent (koherens)* lexéma esetében a nyelvi diskurzust, szövegiséget (mind a verbalitás és az írásbeliség tekintetében), valamint a vele konceptuálisan szerves kapcsolatban álló gondolkodási tevékenységi formákat reprezentáló kollokátumok aránya ugyanakkor mindössze 30% volt a tematikailag vegyes megoszlást képező 70% volumenű kollokáló némenekkel szemben. Ennek oka ugyanakkor az is lehet,

¹ Az ún. 'tudásvilág-ismereti' tényezők és az azokat megjelenítő 'szövegvilág' elmélet a brit szövegnyelvészeti iskola terméke. Megfogalmazója Paul Werth (1999 – posztumusz kiadás), akinek elméleti keretét tanítványa, Joanna Gavins fejlesztette tovább (2007). Werth elméleti modellje szoros összefüggésben áll a Bartlett (1932) nyomán kialakult, kognitivisták szemléletű sémaelmélettel, valamint az annak hatására kialakult tudáskeret-reprezentációra épülő mai, keret-szemantikai kognitív nyelvészeti és kifejezetten diskurzuselméleti modellekkel.

² A tematikailag vegyes megoszlású melléknévi jelzői kollokációkban az *incoherent (inkoherens)* szó jelentése az 'összefüggéstelen' helyett inkább a 'felismerhetetlen', 'perceptuálisan kivehetetlen', 'érzékelhetetlen' kifejezésekkel adható meg.

hogy az általános nyelvezetet képviselő nyelvi korpuszokban (ilyen típusú korpusz a *British National Corpus* is) közismert módon a beszélt nyelvi szövegek aránya mindössze 10% a 90%-ot képező írásbeli szövegiség arányával szemben.

Visszatérve a (2) és (3) példáinkhoz megjegyezzük, hogy a pszichiátria szaknyelvi diskurzusában bizonyos betegségeknel szokásos a szakorvosnak „inkoherensnek” minősíteni a páciens beszédmodorát, így jellemezve gondolatait közvetítő szövegprodukciónak összefüggéstelen voltát. Ez a minősítés alapvetően a szövegjelentés dekódolhatatlanságára, a tartalmi vonatkozású zavarok detektálására utal a szövegegészben, nem pedig a grammatikai reprezentáció helytelenségére. Utóbbi a tartalmi zavarok, a témavezetés következetlenségei, a tematizáció progresszivitásának helytelensége mellett lehet akár tökéletes is. Ez alapján látható, hogy a diskurzus-inkoherencia jelensége alapvetően a jelentésreprezentáció, a jelentésközvetítés zavara, főként olyan pszichiátriai kórképekben, amelyekben a szakorvos a skizofrénia vagy a pszichózis adott stádiuma jellemző tüneteként azonosít. A skizofrén diskurzus jellemző nyelvi tünetei a gondolat nyelvi reprezentációjának inkoherens, illogikus volta, a gyakori tartalmi félrecsúsítások és váltások, a tartalmi kifejezés szegényessége, a normálistól eltérő minőségű és mennyiségű témaváltások, neologizmusok használata a lexikai reprezentációban (McKenna–Oh 2005: 48–72). Ribeiro (1994) elemzése nyomán megállapítható, hogy a pszichotikus betegek gondolkodásában és diskurzusában szintén gyakoriak a hirtelen és váratlanul bekövetkező témaváltások, az inkoherencia, az ún. fabrikáció (kitaláció), az abnormálisnak minősíthető asszociatív kapcsolatok, a szapora tudásvilágváltás (Werth 1999), irreleváns tartalmú és/vagy kitérő természetű válaszok/reagálások feltett kérdésekre, a lexikális referencialitás abnormalitása, a nem szemantikai, hanem prozódiai alapú (ritmizált) szóválasztás, a normálistól eltérő, felgyorsult beszédtempó.

2. A szövegkoherencia-kutatás fejlődéstörténetének rövid áttekintése

A koherencia státusának, szövegtani funkciójának és megnyilvánulásának jelenségkörével tulajdonképpen a modern kori szövegtani (eredetileg szövegnyelvészeti) vizsgálatok kezdeti szakasza óta behatóan foglalkoznak a kutatók. A diskurzus bázisú nyelvtudományi kutatások kezdeteinek egyik fellegvára a Michael A. K. Halliday nevéhez fűződő brit iskola. Az ő szisztémikus-funkcionalista szemléletű nyelvelméleti modelljében a jelentés, illetve ahogy ő kifejtette, a jelentéskonstruálás a kezdetektől fogva központi szerepet játszott. Halliday nyelvelmélete nem követte/nem követi a hagyományos, moduláris típusú teoretikus szemléletet, amelyben a nyelv funkcionálását megvalósító nyelvi reprezentációs szintek a hagyományos felfogás szerint egymástól izoláltan, önállóan, a modern modularista felfogás terminológiáját használva enkapszuláltan, azaz a belső zárt-

ság alapján működnek. Ennek a belső zártságnak a feloldásával, az egyes reprezentációs modulok közti operatív kapcsolatok működésének meg- és elismerésével, az ún. nyelvi interfész modulok tevékenységének leírásával és funkcióik értelmezésével csupán a legutóbbi évtizedek óta foglalkoznak a nyelvelmélet kutatói (lásd pl. Jackendoff 2002). Míg azonban a „főcsapás” reprezentánsainak figyelme a chomskyánus, szintaktocentrikus generatív elmélettől való elszakadásra, a nyelv funkcionálásának kognitív alapú értelmezésére irányult, mely nyomán napjaink nyelvelméletében már kognitív nyelvelméleti személetről, kognitív nyelvészetről beszélhetünk, addig a Halliday neve által fémjelzett brit nyelv-tudományi iskola figyelme kezdettől fogva a diskurzusegész funkcionális vizsgálatára fókuszált, mely szemlélet nézete szerint nem létezik éles elválasztó vonal a nyelv egyes funkcionális síkjai, így a jelentés, a lexikon, a mondatkonstruálás, a morfológiai realizáció között. Halliday elméletében a nyelvi működés a szövegkonstruálásban, a jelentéskonstrukcióban valósítja meg önmagát. Halliday nyelvszemlélete nem csupán saját géniuszának produktuma, hanem megvan a maga, közvetlen nyelvészettörténeti háttere a brit nyelvészeti iskolán belül. Gondoljunk csak John Rupert Firth (1890–1960) kutatásaira a szavak és lexikális sémák jelentéses illeszkedésének vizsgálata terén. Az ő nevéhez fűződik a modern kollokációs kutatások megalapozása, magának a kollokáció fogalmának a meghatározása és értelmezése. Firth Halliday tanára volt, funkcionális és strukturalista nyelvszemlélete előfutára volt a diskurzus központú nyelvészeti vizsgálatoknak a brit iskola keretein belül. Firth diskurzus bázisú nyelvszemléletének nyomvonalait követte a szintén brit John Sinclair is, akinek nevéhez fűződik minden kétséget kizáróan a korpusznyelvészet létrehozatala, mely nyelv-tudományi részdiszciplína szintén a diskurzus funkcionalitásának különféle szintű vizsgálatát tekintette/tekinti fő feladatának.

Halliday 1976-ban feleségével, Ruqaiya Hasannal társszerzésben publikálta egyik legnagyobb jelentőségű és hatású monográfiáját, melynek címe *A kohézió az angol nyelvben (Cohesion in English)* volt. Ebben a klasszikus műben fogalmazta meg a két prominens szerző a nézetük szerint legfontosabb szövegösszetartó erő, a kohézió fogalmát. Deskriptív validitású elemzéseik nyomán rajzolódtak ki a szövegiség, a diskurzus lexikális és grammatikai természetű összetartó elemeinek funkcionális sajátosságai. A továbbiakban saját maguk, munkatársaik s az őket követő számos kutató a kohéziós erő két elkülönülő, de egyúttal funkcionálisan együttműködő típusát, szintjét azonosította: az ún. lokális és a globális kohéziót. Előbbivel a szövegiség felszínén működő, strukturálisan és funkcionálisan egyaránt megvalósuló nyelvi kapcsolódási formák sokféleségét és összességét jellemezték, utóbbit pedig a szövegegészt globálisan, alapvetően tartalmi tekintetben összetartó erők együttműködése képezte. Sajnálatos módon azonban ezt követően a szövegtani kutatások figyelme nemzetközi szinten is inkább a lokális kohézió kutatására irányult, ami sok esetben nem a szöveg sze-

miotikai értelmezését tartotta szem előtt, hanem inkább a rendszernyelvészetből kiinduló eszközökkel kísérelte meg vizsgálni a mondat szintje felett a szöveggé, diskurzussá alakulás folyamatát és annak főként nyelvi eszköztárát. Hasonló szintű és igényű, szintetizálóan elemző munkával a globális kohézió halliday-i fogalmának megfelelően a mai napig csupán elvétve találkozunk. Ezek közé tartozik Paul Werth szövegvilág-elméleti modellje, mely azonban szerzője korai halála miatt befejezetlen maradt, s késői, 1999-ben történt posztumusz megjelentetése csupán a vizsgálati skópusz és célok werth-i megfogalmazásának megismertetésére vállalkozhatott. Werth szövegvilág-fogalmának elméleti modellje már támaszkodhatott a Bartlett (1932) úttörő kutatásai nyomán jóval később teret nyerő sémaelméleti vizsgálatok eredményeire, amelyek határozott lendületet adtak a szöveg globális kohéziójának alaposabb vizsgálatához. Felhasználhatta már a 70-es, 80-as években radikális fejlődésnek indult szöveg bázisú ún. történetnyelvtanok elméletét, a szintén szöveg bázisú mesterségesintelligencia-kutatások kezdeti eredményeit Schank és Abelson fogalmi rendszerére, a forgatókönyvek elméletére támaszkodva (1977), valamint az ún. háttérismeretek vizsgálatát a neves kognitív pszichológus, Herbert H. Clark nyomán (1982), valamint a prototípus-elmélet és az ún. keret-szemantika fogalmi rendszerét. Mindezeknek a (főként amerikai bázisú) kutatási modelleknek létrejötté jelentős mértékben hozzájárult a globális kohéziót a későbbiekben felváltó, de skópusza tekintetében vele számos szempontból párhuzamot mutató új szövegtani fogalom, a szövegkoherencia természetének beható vizsgálatához.³

A szövegkutatás történetének kezdeti fázisában a tudományterülettel foglalkozók többsége nyelvtudós volt, akik elméleti téziseiket kizárólagosan a nyelvtudomány diszciplináris keretében kívánták megfogalmazni. Ebből fakadóan a kutatásaikat a szövegnyelvészet névvel illették. Kizárólagosan nyelvi szövegeket, a kommunikáció írásbeli és/vagy verbális szövegrepresentációit vizsgálták. Az európai nyelvtudomány ilyen irányú kiterjesztése elméleti jellegű célokat fogalmazott meg, amelyek kihívást jelentettek az amerikai bázisú generativista nyelvészettel szemben. A kutatók alapcélja az volt, hogy kiterjessék vizsgálataikat a mondathatárokat meghaladó kommunikátumokra, szem előtt tartva a generativisták által megfogalmazott adekvátsági követelmények, főként a leírás validitása és a magyarázó adekvátság előírásainak tételeit. A szövegnyelvészet ilyen tekintetű hőskorában született meg Robert de Beaugrande és Wolfgang Dressler klasszikus, minden bizonnyal legtöbbször idézett tankönyve, a *Bevezetés a szövegnyelvészetbe (Introduction to Text Linguistics)* (1972/1981), melyben

³ Érdekes megfigyelni, hogy a 'koherencia' terminus több tekintetből nézve szerepel (a kohézió mellett) Werth alapmunkájában (1999) és annak tárgymutatójában, míg tanítványa, Joanna Gavinsnak a szövegvilágokról szóló monográfiájából (2007) teljes mértékben kimarad.

a szerzők már az akkoriban ugyancsak radikális fejlődésnek indult nyelvészeti pragmatika, legfőképpen a beszédaktus-elmélet kutatási eredményeit is felhasználhatták.⁴ De Beaugrande és Dressler a tankönyvben a nyelvi textusok reprezentációját alapvetően két szinten, a kohézió és a koherencia szövegösszetartó normarendszerének keretében tárgyalja. Argumentációjukban könnyű felismerni a kohezív kapcsolati módozatok kötődését a halliday-i szövegfelfogás lokális kohéziófogalmához, valamint azt, hogy az új terminus, a 'koherencia' a hallidayi globális kohézió fogalmát fejleszti tovább. Munkájában a két szerző egy teljes fejezetet szentelt a koherencia fogalma és jelenségek tárgyalásának (1981: 84–110). Míg a kohéziós kapcsolódási formák alapvető forrásának a szövegmondatok egymásutánosságának kapcsolati formáit és az ennek megvalósításában közreműködő, alapvetően grammatikai természetű szabályrendszereket tartják, addig szövegkoherencia alatt a szövegkonstituensek, legfőképpen a lexikális elemek kognitív alapú illeszkedését, illetve illeszthetőségük feltételrendszerét koncipiálják. Ebben a brit iskolához tartozó Hoey lexikális szövegtani modelljével (Hoey 2005) analóg módon, szövegelemzések példaanyagára támaszkodva mutatták be a szöveglexémák fogalmi, konceptuális séma alapú kapcsolatrendszerét, illeszkedését, szövegi funkcionalitását, felhasználva a kurrens kontextus- és háttérismereti, az analitikus bázisú nyelvfilozófiai (elsősorban pragmatikai) és kognitív pszichológiai kutatások eredményeit. Ezt a kutatási irányvonalat azután az ízig-vérig szövegteoretikus de Beaugrande fejlesztette tovább a szövegprodukciónak mechanizmusaira vonatkozó további kutatásaiban (de Beaugrande 1984). De Beaugrande és Dressler felfogásában a koherencia a szövegnek nem egyszerűen csak a kohézióval magasabb szintű, a szövegtől és befogadótól tapasztalati bázisú háttérismereteire támaszkodó, kognitív alapú reprezentációs rendszere. Megvalósulása nem csupán magának a szövegnek a belső mechanizmusából fakad, hanem a szöveg által tudatilag aktivált tudásvilág-ismereti tényezők is alakítják létrejöttét. Ennélfogva – nyelvi szövegeket illetően – a koherencia egyaránt képez egy lexikálisan megjelenített intra-textuális, valamint egy fogalmi alapú extra-textuális normarendszert. Ezt a közös tudásban (mutual knowledge) tárolt és nyelvileg kódolt normarendszert aktivizálva vagyunk képesek a nyelvi szövegprodukciónak dekódolására, értelmezésére, tartalmának befogadására (lásd még Csatár–Haase 2011: 64).

⁴ Érdekes módon a nyelvészeti pragmatika fejlődéstörténetének egyik legmarkánsabb elméleti modellje, a beszédaktus-elmélet, kialakulásának kezdeti fázisában egyáltalán nem vette figyelembe a brit nyelvészeti hagyományok diskurzuscentrikus kutatási bázisát, hanem mondattani alapú megközelítést alkalmazott, holott az alapokat lefektető oxfordi nyelvfilozófus, John Austin és tanítványa, az amerikai, de Oxfordban tanult John Searle vizsgálatainak profiljából fakadóan, az akkoriban szintén Angliában, Cambridge-ben tevékenykedő Ludwig Wittgenstein pragmatikai orientáltóságú tanainak ismeretében erre közvetlen módon nyílt volna lehetőség (lásd Andor 2011:124–126).

Érdekes vonása a szövegkohézió és a szövegkoherencia kapcsolatának, hogy utóbbi helyett még napjainkban is számos esetben előbbi szerepel a releváns szakkönyvek terminológiai jegyzékében vagy indexében.⁵ Nem ez a helyzet jellemző a neves irodalomteoretikusnak, a modern kori szövegtan egyik megalapozójának, a holland Teun A. van Dijknak több tucatnyi művében. Van Dijk már szövegtani kutatásainak kezdeti szakaszában is különválasztotta a két szövegösszefűző erő és normarendszer fogalmát.⁶ Van Dijk szövegelmélete a chomskyánus generatív szintaxiselmélet textológiai párjaként, elméleti kihívójaként alakult ki. A múlt század 70-es és 80-as éveiben ő is készített ún. történetnyelvtani modellt (1977), melynek célja az volt, hogy a chomskyánus nyelvleíró formai apparátushoz hasonlóan formailag rögzített módon is megkülönböztesse a szövegépítkezés felszíni- és mélyszerkezetét. Ebben a korszakban a szövegteoretikusok vizsgálatai legfőképpen a szövegstrukturálódás formai, reprezentációs tekintetben felszíni, grammatikaközeli aspektusait megjelenítő jelenségköreinek azonosítására irányultak. Az ezen a szinten megnyilvánuló szövegépítkezési sajátosságokat szövegkohézió-indukáló mechanizmusoknak tartották. Van Dijk tanulmányai azzal emelkedtek ki sorukból, hogy a holland tudós figyelme legalább ilyen mértékben (és mélységben) irányult a szöveg- és diskurzusegész tartalmi összefogottságának elemzésére. Vizsgálataiban szövegteoretikus pályafutásának kezdeti óta központi szerepet játszott a jelentéses szövegprezentációs szint összetartó erejét képező mechanizmusok, azaz a szövegkoherencia jellegének és eszköztárának azonosítása, leírása, funkcionális státusának kiderítése és értelmezése. Kutatásaiban nagy segítségére voltak neves kognitív pszichológus partnerei – köztük az amerikai Walter Kintsch –, akik számára a kognitív sémaelmélet s a belőle markánsan a 70-es, 80-as években kifejlődő fogalmi struktúrák elmélete, ennek kulcsfontosságú alapfogalmai, így a fogalmi háttértudás-szerkezetek, a fogalmi keretek, valamint az ún. tárgyi és személyközi forgatókönyvek, már napi tevékenységükben is központi szerepet játszottak (van Dijk–Kintsch 1983). Van Dijk, realizálva a sémaelméleti és keret-szemantikai fogalmi rendszer relevanciáját és jelentőségét saját szövegelméleti felfogása számára, sorra beépítette annak tanait, esszenciális megállapításait saját, kognitivistá szemléletű modelljébe. Ilyen módon sikerült számára egy empirikus tekintetben releváns szövegelméleti vizsgálati keretet létrehozni.

Elméleti tekintetben van Dijk szövegfelfogása ma is két szövegszintet jelöl ki vizsgálatai céljából: a szövegkohézió, valamint a szövegkoherencia szintjét. A kohéziós eszközöket illetően a mondaton túlmutató grammatikai és szintakto-

⁵ Az illusztris esetek közül lásd pl. Bybee (2010) monográfiáját.

⁶ Lásd pl. a *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse* c. korai monográfiáját, melynek 4. fejezetét teljes egészében a szövegkoherencia tárgyalásának szentelte (van Dijk 1977).

pragmatikai eredetű eszközök mellett helyet kapott a tudáskeretek kontextus bázisú tartalmának megfeleltetett lexikális szubsztitúció és a lexikális alapú kollokációs potenciál felhasználása, például a közeli szinonimitás textuális alkalmazása a felesleges szóismétlések elkerülésére, a világismereteknek megfelelő tematikus reprezentáció szintakto-szemantikai szintű alkalmazása a tematizáció és a textus formális tematikai bontása tekintetében (így például az írásbeli szöveg-megjelenítés bekezdésekre tagolásában). A szövegrepresentáció kohéziós eszközeinek szintjét illetően tehát érzékelhetően egy szemantikai fordulat (túlsúly) következett be szövegleíró és értelmező modelljének alakításában. A szövegkoherenciát illetően van Dijk figyelme az utóbbi években egyre inkább az enciklopédikus ismeretek textuális megjelenítésének, szövegszervező státusának vizsgálatára irányult, a fentebb már említett kognitív bázisú fogalmi tudástípusok szerepének azonosítása révén, beleértve mentális tárolásuk és előhívásuk, előhívhatóságuk feltételrendszerének kutatását a mentális lexikon (lexikalizáció) azonosított és azonosítható szintjeiről kiindulva. Megállapítása szerint a koherencia függési viszonyban áll a kontextuális ismeretekkel kapcsolatos különféle tudásrendszerek tartalmi és típusai sajátosságaival és az egyéni, illetve csoportos, kommunális és általános, a fogalmi struktúrák szerveződése által befolyásolt szten-derdizált háttérismeretekkel.⁷

Kutatásaiban a szövegrepresentáció koherens megítélését befolyásoló alapvető szövegszervező mechanizmusokat azonosított a szöveg makroszintjén⁸, s ezek szerepét számos, műfajilag sokféle szövegtípuson végzett esettanulmányban elemezte. Ezek a szövegszervező mechanizmusok alakítják a szöveg tematikai tagoltságát és általános szerkezetét, megszerkesztettségét meghatározó ún. makropropozíciók reprezentációját és témafüggő működését. Van Dijk az ilyen mechanizmusokat makroszabályoknak nevezte, és az ilyen státusú szabályok három típusát állapította meg: (i) a szövegkontextus szempontjából mennyiségileg feleslegesnek vagy irrelevánsnak tartott információ **törlésének** művelete, (ii) a lexikális alapú **általánosítás** a lexikálisan reprezentált fogalmi kategória határain belül, (iii) a foratókönyv-ismereti szekvencián alapuló **konstrukció**, amely lexikális kategóriájának tekintetében inkább az igei szerkezeteket, mint a nominálisakat érinti, és amely egy ernyőként szolgáló egység lexikális reprezentációja révén egytagú módon jeleníti meg a fogalmilag alá tartozó azonos kategóriájú lexikális egységeket (van Dijk 1980 és 1988: 46–51). Látható módon van Dijk textuális makroszabályai alapvetően a szövegek lexikális reprezentációját érintik tehát. Az is észrevehető, hogy működésük, hatókörük skópusza összefüg-

⁷ Legújabb monográfiájában ezeknek a tudástípusoknak és szövegtani relevanciájuknak részletes bemutatásával foglalkozik (van Dijk 2014).

⁸ Van Dijk a szöveg makroszintjének szerkezeti és funkcionális szintű részletes tanulmányozásával 1980-ban megjelent monográfiájában foglalkozott.

gést mutat a grice-i pragmatikában megfogalmazott alapvető konverzációs maximumokkal (Grice 1975: 41–58).

Van Dijk felfogásában a kohéziós összefüggések mellett, a vele együttműködő koherencia két típusa létezik. Az egyik az ún. lokális koherencia, amely a propozíciók szekvenciális elrendeződését biztosítja a texturális szemantika szempontjából a lexikálisan aktiválódott világismereti tartalmaknak megfelelően. A koherenciának ez a típusa a fogalmi alapú világismeretek és a szövegrepresentáció propozicionális szintje közti kapcsolatot, megfeleltetést jeleníti meg. A másik, az előbbinél tágabb skópusszal rendelkező koherenciatípus az ún. globális koherencia, amely az operatív státusú makroszabályok által rendezi a szöveg egészét tematikai és tartalmi szempontból egyaránt, szintén szoros összefüggésben a világismereti háttértudás tényezőivel, sztereotípiáival. A koherenciának ez a típusa a propozicionális tartalmak és a makroszabályok működtetéséből adódó makropropozíciók közti kapcsolatot jeleníti meg (van Dijk 2014: 79).⁹ Van Dijk kiemeli, hogy a fogalmi alapú tudás sémákban és forogatókönyvekben, prototípusok tudástartományában tárolt módja gyors elérhetőséget biztosít ezeknek a mentális konstruktumoknak a tartalmához kötődő elemeik aktiválása során. A konceptuális háttér- és keretismereti tudásformák, valamint a forogatókönyvszerű ismeretek generikus alapú, mentálisan rögzített tudásrendszert képeznek, mely alapja az adott kulturális közegben élő nyelvhasználók háttértudásának, s melynek tartalma előfeltételezett a szöveginterpretáció egésze folyamán. Ez a generikus tudásrendszer aktiválódik az interpretációkor s hozza létre a koherencia ismereti feltételrendszerét (van Dijk 2014: 86 és 225). Az ezekhez a tudáskonstruktumokhoz kapcsolt kontextusismereti tényezők pedig nem állandók és statikusak, hanem folyamatosan és dinamikusan igazodnak a kommunikációs körülményekhez (van Dijk 2014: 54).

Most pedig lássuk, hogyan határozza meg és értelmezi a szövegkoherencia textuális szerepét a modern kori szövegelméleti kutatások másik alapító teoretikusa, Petőfi Sándor János. A neves magyar szövegkutató szemiotikai bázisú multimedialis textológiai rendszerében a nyelvi szövegkonstitúció három kompozicionális szintjét különbözteti meg. Mikroszinten a konstituensek morfológiai alapú tagoltsága és szerveződése reprezentált. Az ún. mezoszinten figyelhető meg a szóalakok és propozicionális szerkezetek szintagmatikus tömbösödése. A kompozicionális szövegorganizáció legfelsőbb szintjén pedig a szöveg egész tartalmi alapú formális szerveződését figyelhetjük meg. Szövegtani perspektívából szemlélve a mezo- és makroszint hierarchikusan kommunikál egymással. Így

⁹ Érdekes és a szövegkutatás szempontjából izgalmas feladat lenne összevető vizsgálatot készíteni Halliday és van Dijk nézeteiről a kohézióra vonatkozóan, illetve az annál magasabb szintű koherenciát illetően, a lokalitás és a globalitás szempontjának szembeállítása tekintetében.

például mezoszinten már értelmezhető a szintagmatikus és szintaktikai formáció tematikai tagoltsága, rendeződése, ami alapját adja a makroszinten reprezentált tematikai progresszió perspektivikus reprezentációjának, az írásbeli szöveg megjelenítés tömbösített alapú bekezdései formálisan strukturált megjelenítésének (lásd pl. Petőfi 1996: 22). A kompozicionális organizáció elemtárának összefüggésrendszerét, annak működését a szövegelemek dinamikus szervezetségének három szintjén követhetjük nyomon. Ezek közül a legalsó szintet a konnexitás képezi, mely alapvetően a grammatikai bázisú szövegösszefüggések operatív működését/működtetését érinti, s leginkább a szövegrepresentáció mikroszintjén figyelhető meg, bár hatóköre átnyúlhat a mezoszintű relációk reprezentációs körének formációjára is. A konnexitás a szövegmondatok között kimutatható formai kapcsolatokat illeti. A kohézió működésének szemantikai alapú bázisa a szöveg mezoszerkezete, bár hatóköre átnyúlik a makroszint tartományába is a szöveg lexikális szemantikai és pragmatikai reprezentációjának integratív együttműködésén keresztül. Petőfi rendszerében a kohézió az ún. *sensus*¹⁰ területét illető szövegösszefüggést biztosító erő normarendszere. A konnexitás és a kohézió szövegiséget biztosító, intra-textuális normarendszere mellett létezik azonban egy felsőbb szintű normarendszer is, amely a szövegprodukción és -befogadás folyamatában adódik, melyet a szöveg értelmezői, tudásvilág-ismereteikre támaszkodva konstituálnak. Ezt a szövegrepresentáción kívüli extra-textuális operatív normarendszert tartja Petőfi a koherencia hatókörének, tartományának. Nézete szerint, bár intra-textuális volta folytán a kohézió nem feltétele a koherenciának, ugyanakkor befolyásolhatja a szöveg koherens voltának megítélését (Petőfi–Sözer 1988: 456). *A szöveg mint komplex jel* c. integratív szövegsemiotikájában nyomatékosan kiemeli, hogy „a szövegkoherencia feltétele a konstringens tényállás együttes, aminek viszont nem feltétele sem a konnexitás, sem a kohézió” (Petőfi 2004: 102).¹¹ Petőfi felfogását a koherencia státusáról és funkciójáról markánsan összegzi legújabb tanulmányában egykori bielefeldi munka-

¹⁰ Petőfi szemiotikai-textológiai elméletének szerkezeti összetételét jelen tanulmány keretei közt nincs módunkban ismertetni. Legteljesebb leírására vonatkozóan lásd *A szöveg mint komplex jel* c. monográfiáját (Petőfi 2004).

¹¹ A flamand szövegkutató, Roger van de Velde is kiemeli, hogy a koherenciát a szöveg-befogadó „szerkeszti” a kotextus kontextualizálásával, ennél fogva a koherencia inferenciális alapú, konstruktív gondolkodási folyamatok eredménye. Az olvasó illeszti a szöveg tartalmát előzetes tudásához, megfelelteti annak, tudáskeret alapú elvárásrendszerére támaszkodva. Mindezek alapján van de Velde érveléséből világosan kiolvasható, hogy nézete szerint a koherencia nincs benne a szövegben, hanem az interpretációban adódik. Fontos kérdés annak megállapítása, hogy reprezentál-e a szöveg kellő mennyiségű és minőségű, interpretálható, kiegyensúlyozottan használt keretszerkezetre épülő kontextuális információt. Van de Velde koherenciafelfogása párhuzamot mutat Petőfi nézetével (van de Velde 1992: 21–23, 27, 165, 189).

társa, a német Klaus Hölker: „The reference of coherence „is restricted to the relations between the states of affairs to which a text refers. Thus, what has to cohere are not the sentences, as is the case with cohesion and connexity, but the states of affairs to which the sentences refer. This criterion distinguishes his [Petőfi’s] definition from the mostly rather broad usages of the term in the literature. Now, a text is coherent if and only if the interpreter of a text succeeds in constructing a mental image of the extralinguistic reality described by the text in such a way that all of the states of affairs appear as interconnected by relevant relations” (Hölker 2015: 9–10).

Hölker kiemeli, hogy ez a koherenciafogalom képezi a Petőfi által sensusnak nevezett szövegfogalom funkcionalitásának lényegét, ami prototipikus és/vagy sztereotip világismereti, konceptuális bázisú ismeretekre alapozott.

Elméletében Petőfi a koherencia két típusát, az ’explicit koherenciát’ és a ’látens koherenciát’ különbözteti meg és definiálja. Egy szöveg explicit módon koherens, amennyiben sensusának értelmezhetősége elégséges egy plauzibilis relátum-ímagó képzésére, amelyben az általa referált valamennyi tudásvilágbeli tényállás egymással releváns kapcsolatba hozható az interpretáló befogadó által. Abban az esetben viszont, ha az interpretáló egyénnek saját tudásvilág-tartal-mához hozzáférve sikerül csupán releváns kapcsolatba hoznia a szöveg által referált tényállás(oka)t a relátum-ímagó konstruálásakor, a szöveg csupán látens módon koherens. (Petőfi 1989: 524–525).

A kognitivisták és funkcionista nyelvészlelet jeles hazai kutatójának, Tolcsvai Nagy Gábornak szövegtanában azt vélem felfedezni, hogy benne integrálódik a halliday-i globális kohézió fogalmának mentalizmusa és funkcionálizmusa, van Dijk kognitívizmusa, valamint Petőfi modelljének sajátos formalizmusa. A szövegorganizáció reprezentációs szintjeit illetően Petőfihez hasonlóan Tolcsvai Nagy is három szintet – mikro-, mezo- és makroszintet – különít el egymástól, de ezek tartományai elemkomponenseiket és mélységüket, természetüket tekintve nem azonosak Petőfi elgondolásaival. Tolcsvai Nagy modelljének alsó szintjén az elemek kapcsolódásrendszere ugyan szintén alapvetően grammatikai természetű, mezoszintjét azonban határozottan mennyiségi tényezők uralják, a szöveg három-négy mondat hosszúsági szakaszait, illetve egy-egy bekezdésnyi részét tartja ilyen szintű reprezentációnak (Tolcsvai Nagy 2001: 118 és 315–319). Nézete szerint a szöveg makroszintjét az értelemstruktúrából származó összetevők képezik, szoros összefüggésben a mentálisan tárolt fogalmi sémákkal (2001: 279 és 321). Ebből az összefüggésből származik a szöveg értelmi hálózata. Míg a szintaktikailag dependens konnexitásvizonyok nézete szerint nem hatják át a szöveget, addig szemléletében a kohézió – lexikális szemantikai eredetűsége révén – igen, a koherencia pedig a szövegegészt illető külső, alapvetően pragmatikai természetű összefűző erő, melynek természetét a világismereti tényezők szövegrepresentációs és interpretációs szerepe befolyásolja (2001: 87

és 116). Szemléletének fontos alappillére, hogy a szöveg az elméleti reprezentációban egyszerre képez szerkezetet és konstruktív műveletet (2001: 44). Német szakirodalmi forrásokra hivatkozva kiemeli, hogy a koherencia olyan állapot, amelyben a kommunikáló felek (háttértudásukra alapozottan) tudásviláguk sémáit egymáshoz illesztve, egymásnak megfelelően, elvárásrendszerükben koherens, azaz szinkronizált kommunikációs állapotba kerülnek (Tolcsvai Nagy 2001: 54).¹² Megjegyzem, hogy a sémaaktiválás és szöveginterpretáció folyamatában a szövegek egyes, tematikai tekintetben fogalmilag kötött lexikális konstituensei olyan mentális hálókat is képesek aktiválni, amelyek *expressis verbis* nincsenek benne a szövegben, hanem szalienciájuk fokát a háttértudás fogalmi alapú strukturáltsága befolyásolja, s ennél fogva fejtik ki hatásukat az interpretáció folyamatában konstruálódó koherencia megvalósulására. A koherencia működésének ilyen irányú felfogása mintegy egyesíti van Dijk intra-textuális és extra-textuális, valamint Petőfi kifejezetten extra-textuális felfogását a fogalom szövegtani státusáról és skópuszáról.¹³

3. A kulcsszói státusról röviden

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy a szövegkoherencia fogalmát és funkcionális státusát illetően a nemzetközi és a hazai szakirodalom prominens kutatóinak véleménye csupán részben mutat egyetértést, a felső szintű szövegösszetartó normarendszer skópuszára vonatkozóan pedig még kevésbé. A legradikálisabb eltérések a fogalom szövegrepresentációs hatókörének megítélésében, működési tartományát illetően mutatkoznak. A magam részéről van Dijk nézetével tudok leginkább azonosulni, mely szoros összefüggési pontokat keres és azonosít a

¹² Fetzer (2012: 447) hangsúlyozza, hogy a koherencia konstruálása során a befogadó háttértudására támaszkodva valamilyen fokon előre tudja, elvárja, hogy tematikailag milyen tudásvilág-representáció fog megjelenni az általa hallott vagy olvasott szövegben. Az általa tárgyalt textuális (pragmatikai bázisú) koherenciát az általa megkülönböztetett propozicionális, valamint a kommunikációs cselekvés alapú koherencia táplálja. A textuális koherencia a kommunikáló felek jelentéskonstruálásából adódik, támaszkodva ismeret-alapú társadalmi kontextuális, valamint enciklopédikus tudásukra, mely folyamat egy dinamikus természetű konstruktum kialakítását eredményezi (Fetzer 2012: 453 és 460).

¹³ Tolcsvai Nagy integratív felfogásához igazodik Károly, kiemelve, hogy a szövegkohézió elemét képezi a koherenciának, de egyúttal Brown–Yule (1983) nyomán hangsúlyozva, hogy a kohéziót az olvasó hozza létre interpretációjával. Helytálló nézete szerint a kohézió graduális, relatív jelenség; a szövegstruktúra reprezentációja jelentősen befolyásolja a megértést. Ezzel Károly (2011: 21, 26–7, 2014: 20) összekapcsolja a két szövegösszetartó normaszint inter- és extratextuális jellegét és funkcióját. A fordítás, a fordíthatóság és a szövegkoherencia empirikus vizsgálatával foglalkozó új monográfiájában részletes elemzés alá veti a forrásszöveg és fordítása közti koherencia fokának és jelenségkörének eltolódásait (Károly 2014).

szövegkoherencia mentális, kognitív alapú gyökerei és a szövegrepresentáció makroszintű struktúrái között. Ez a felfogás összefüggésben áll a Petőfi iskolája által képviselt nézetekkel, amelyek szintén a szöveg makroszintjéhez kötik a koherencia normarendszerének hatókörét, s közvetlen összefüggésbe hozzák azt a tudásvilág, az ún. fogalmi szerkezetek (háttér- és keretismereti, valamint forgatókönyvi szerveződés) működésének, működtetésének skópuszával a szövegprodukción és interpretáción kognitív alapú folyamataiban. Ennek a kapcsolatrendszernek alapján értelmezhető Petőfi meghatározó nézete, hogy míg a konnexitás és a kohézió szövegösszetartó státusa intertextuális jellegű, addig a koherencia a szövegen kívüli, fogalmi alapú tényezők interpretációs hatásában nyilvánul meg, azaz alapjaiban extratextuális természetű. Ugyanakkor közvetett módon hatást gyakorol a szövegrepresentáció makroszintjének produkciójára és értelmezésére.

Amiről kevés empirikus alapú kutatási eredmény és elméleti státusú megállapítás áll jelenleg rendelkezésünkre, az a szövegkoherencia szövegrepresentációs jelenségkörének feltérképezése, azonosítása. A kutatások eredményeinek jelenlegi szintjén ezen a téren sincs megegyezés a textológusok körében. Bizonyos szövegrepresentációs területeket illetően körvonalazódik némi egyezés, mégpedig az, hogy a fogalmi alapú tudásvilágrendszerrel összefüggésben áll(hat) a szövegprodukción és dekódolás tematikai progressziójának megvalósítása, valamint a szöveg és diskurzus egyes, adott formális sajátosságainak – így a tartalmi alapú tömbösödésének, valamint (írásbeli szövegek esetében) bekezdés-tagoltságának – formális megjelenítése.

Saját kutatási területemet képezi további, a koherenciát megjelenítő textuális jelenségkörök azonosítása. Nézetem szerint fontos szerepet játszik itt a kulcsszói státus és skópusz empirikus alapú vizsgálata. A lexikális egységek és a mentális, fogalmi alapú reprezentáció összefüggéseit számos kutatás vizsgálta. Kevés azonban közöttük az olyan, amely kognitív tekintetben vizsgálta a szövegekben a jelentésalapú lexikai egységek szövegrepresentációs belső sajátosságainak, megjelenítettségüknek természetét, funkcionalitásuk fokát, kritériumrendszerét, egymás közötti konceptuális alapú kapcsolataik jellegét. A szöveg által kifejezett tudásvilágtényállás kontextusát megjelenítő szótári egységek textuális reprezentációja korántsem egységes. A fogalmi sémában hálózatszerűen tárolt egységek szerkezete hierarchikusan strukturált: egyes fogalmi egységek a háttér-, vagy keretismereti bázisú hálóban¹⁴ fontosabb szerepet játszanak, mint más olyanok, amelyek fogalmi vonzáskörükbe tartoznak. A centrálisabban rögzített fogalmi egységek egy adott konceptuális struktúra egészére vonatkozóan szervező státussal rendelkeznek.¹⁵ Ezek a centrális státusú fogalmi egységek azzal a potenciállal rendelkeznek,

¹⁴ A fogalmi sémák típusainak, a háttér-, keret- és forgatókönyvszerű konceptuális struktúráknak meghatározására vonatkozóan lásd Andor (1985) tanulmányát.

¹⁵ Erre vonatkozóan lásd Barsalou (1992).

hogyan tudati aktiválásuk során képesek a mentális háló teljes egészéhez tartozó egységrendszert aktiválni. A tudásvilág-ismereti struktúra szövegrepresentációs alkalmazásakor ez a hierarchikus státus, működésbe lépve leképeződik a szöveg lexikális szintjére, melynek jelentésszerű lexikális egységei jelenítik meg nyelvi szinten a mentálisan rögzített és tárolt sémaszerű ismereti struktúra konstituenseit. Ennélfogva biztosít a sematikus információ típus adott, aktivált formája lexikális alapon kifejezett módon történő reprezentációt a szöveg számára, és nyújt világismereti alapú segítséget interpretálójának a szöveg egész értelmezésében a szöveg makroszintjén.¹⁶ A lexikális egységek potenciálja a fogalmi alapú tartalmak nyelvi megjelenítésében sem egységes, státusuk, szervezethezük összefüggésben áll a tartalmi alapjukat képező mentális szerkezeti sémák szervezethezük módjával. Egyes lexikális egységek fogalmi körébe számos egyéb alacsonyabb szintű, konstituens státusú lexikális egység tartozik. De ezek a kompozicionális egységek is képesek egymás lexikális tartalmi körének teljes körű aktiválására. Ahogy azt Dobi (2008: 68) bemutatja, a tudáskeretet lexikálisan textuálisan megjelenítő elemek jelentéskapcsolatainak egymástól való távolsága nem azonos. A hierarchikus lexikális rendeződés csúcspontjait képező egységek szövegszervező státussal rendelkeznek, mely státusuk makroszinten befolyásolja a szöveg formai szerveződését (pl. a tematikus progresszió, a szöveg formai megjelenítése bekezdéses tördelésekben stb.). Az ilyen, szövegszervező státussal rendelkező lexikális egységeket hívjuk kulcsszavaknak. Szövegbe kerülésük képezi a szövegértelmező számára a koherens értelmezés lehetőségének, az azt elősegítő jelentéskonstruálás sikerének zálogát.¹⁷ Megjegyezzük, hogy a szöveg- és diskurzusrepresentáció produktív folyamatában számos olyan esettel találkozhatunk, amikor magából a szövegből hiányzik a potenciálisan lexikai ernyőként szolgáló kulcsszó megjelenítése. A szövegkoherencia konstruálását/megvalósulását ilyen esetekben a lexikális hálóban alacsonyabb státussal rendelkező lexikális konstituensek képesek biztosítani.¹⁸

¹⁶ Szövegértelmezéssel foglalkozó monográfiájában Stockwell (2009: 6) felhívja a figyelmet arra, hogy a konceptuális szerkezetek mintegy vezetnek az olvasót a szövegolvasás folyamán.

¹⁷ A kulcsszavak szövegszervező státusának bemutatására vonatkozóan példaanyag tárgyalására jelen tanulmány keretei között nincs lehetőségünk. Példabemutatókat, esettanulmányokat illetően lásd Andor (2008, 2009).

¹⁸ Ilyen esetekre számos példa található Sanford–Emmott a narratívák szerveződésével és értelmezésük vizsgálatával foglalkozó könyvében. Egyik szemléletes példájuk a következő (Sanford–Emmott 2012: 11):

Martin úgy ment át a forgalmas úton, hogy elfelejtett előtte jobbra és balra nézni. Túl-ságosan későn érkezett a helyszínre a mentő, és így nem sikerült megmenteni az életét.

A narratíva felszíni megjelenítésének szövegéből hiányzik a kulcsszói státusú *baleset* szó.

Az itt tömören bemutatott fogalmi alapú mentális tárolás és a szöveg lexikális szerveződése közti összefüggésrendszer működésén keresztül ismerhető meg a szövegkoherencia konstruálásának kettős feltételrendszere, összefüggésben Petőfi fentebb hivatkozott elgondolásaival (Petőfi 1989).

4. Egy empirikus alapú összevető szövegvizsgálat megfigyelései

A szövegkoherencia konstituálásának empirikus alapú megfigyelése céljából szövegértékelési kísérletet végeztünk 30 magyar anyanyelvű egyetemista alany bevonásával. Felmérésünk szövegalapját öt olyan, magyar nyelvű napilapokban azonos napon megjelent, azonos hírforrásból származó, rövid újsághír képezte, melyek terjedelme hasonló, hírértékük (newsworthiness) foka pedig megítélésünk szerint azonos volt.

Kísérleti alanyaink két feladatot kaptak. Az elsőben azt kértük tőlük, hogy rangsorolják a tetszés szerinti sorrendben elolvasott újságcikkek minőségét: ötös fokozattal értékelve a legjobbnak tartottat, eggyessel pedig a leggyengébbet. A megítélés semlegességének megtartása céljából (pl. a politikai hovatartozás, vásárlási és olvasási szokások egyéni tényezői befolyásának elkerülése végett) alanyainkkal nem közöltük az egyes cikkek napilapforrásának nevét. A rangsorolás pozicionált átlageredményeit az 1. sz. táblázat tartalmazza.¹⁹

Rangsor	Pozicionált újságcikk száma	Újságcikk pozicionált indexe	Napilapforrás
1.	1.	2.53	Népszava
2.	4.	2.84	Magyar Hírlap
3.	5.	2.92	Index.hu
4.	2.	3.15	Népszabadság
5.	3.	3.53	Magyar Nemzet

1. sz. táblázat: Öt, azonos híryanagot megjelenítő újságcikk minőségének rangsora és pozicionált tetszésindexe

Az értékelések pozicionált indexe egymáshoz képest nem mutat radikálisan nagy eltéréseket, ezek egy egységen belül maradnak. Ebből kitűnik, hogy alanyaink egyik újságcikkváltozatot sem tartották kiemelkedően jónak vagy gyengének. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az egyenletesen megjelenített tematikai progresszió kedvezően hatott a cikkek minőségének megítélésére: az első helyet az a változat nyerte el, melyben erőteljes témaváltás nem található. Radikálisabb témaváltás negatív módon hatott a cikkek értékelésére. A legerősebb témaváltást a 4. helyre pozicionált 2. cikkváltozatban figyelhetjük meg, melyben a témavál-

¹⁹ A vizsgált újságcikkek teljes szövegét dolgozatunk függelékében helyeztük el.

A nyelvi szövegek koherenciájának konstitúciójáról

tás tényét az újságcikk megfogalmazója formai eszközökkel, így új bekezdés nyitásával (a négy mondatból álló szöveg felénél, a 2. és 3. mondat között) nem jelezte. Kevésbé erőteljes váltás (alapvetően a tematikai progresszió extenziója) azonosítható a 3. és a 4. sz. cikk esetében, a harmadiknál a szöveg felénél, a negyediknél a cikk terjedelmének kétharmadánál. Az értékelési eredmények tükrében megfogalmazható, hogy a témaváltás utóbbi módon történt elhelyezése volt a szerencsésebb megoldás. Ugyanakkor ezekben a cikkekben sem jelölt a megfigyelhető tematikai extenzió formai tekintetben, új bekezdés nyitásával. Ennek oka talán az újságcikk-reprezentációk rövid terjedelmével magyarázható. Formailag jelzett extenzív témaváltozás az 5. cikkben figyelhető meg, melynek pozicionált indexe alig gyengébb a tőle feljebb rangsoroltétól. Egyébiránt megállapítható, hogy az egyébként is rendkívül rövid terjedelmű újságcikkek minőségének rangsorolását terjedelmük csekély mértékű különbségei nem befolyásolták.

Most pedig lássuk, mivel indokolták alanyaink a cikkek minőségi alapú rangsorolását. Második feladatként azt kértük tőlük, támasszák alá értékeléseiket olyan – bármilyen vonatkozású – paraméterek megfogalmazásával, amelyek megítélésük szerint pozitív vagy negatív módon befolyásolják a cikkek minőségét. Értékeléseiket a 2. sz. táblázat mutatja.²⁰

Újságcikk kód-száma és forrása	Pozitívnak minősített jellemzők	Negatívnak minősített jellemzők
1. Népszava	<ul style="list-style-type: none"> - könnyen követhető információ-tételezés - pontos és információban gazdag - lényegre törő - viszonylag precíz adatközlés - tömör információkifejtés - viszonylag rövid terjedelem - két független információ összevonása nem terhelő - cím és szöveg tartalmi viszonya megfelel - kulcsinformációk megadottak - hitelességet sugall - képpel illusztrált 	<ul style="list-style-type: none"> - helyenként rendezetlen (ugráló), pontatlanul tételezett információmegjelenítés - felesleges, lényegtelen információk is helyet kapnak - nem eléggé figyelemfelkeltő - epizodikus szerkezet nem segíti a főhír megjelenítését (mellékhír behelyezésének módja hibás) - esetenkénti túlzott tömörség csökkenti a koherenciát - egyes információk hiányosak és/vagy értelmezhetetlenek - tagolatlan/nem sorkizárt - kevés az információ az Iszlám Államról - a cím félreérthető

²⁰ A táblázatban azokat a pozitív vagy negatív értékeléseket tüntettük fel, amelyeket a 30 alany legalább 50%-a megemlített.

2. Népszabadság	<ul style="list-style-type: none"> - kellőképpen informatív - nagyrészt tárgyilagos - találó címadás - rövid terjedelmű, tömör - illusztrált, de nem kellő módon koncentrált 	<ul style="list-style-type: none"> - információszegény, túlságosan szűkszavú - a megfogalmazás nem lényegre törő - nem tisztázott, kevés információ a halálesetről - csapongó - nem mindenhol koherens - tartalmi törés az 1. és a 2. rész között - indokolatlan, tételezetlen információ-összevonás - információközlés tételezése összemossott, a tematikai összettség formailag tételezetlen (bekezdés hiánya) - értelmezési és olvasási zavart keltő központosítási hiba - hosszú és bonyolult szerkezetű mondatok - manipulatív, félreértelmezhető képmelléklet - cím és cikk szövege közti kapcsolat nem kellő mélységű
3. Magyar Nemzet	<ul style="list-style-type: none"> - informatív, pontos adatközlés - gördülékeny - koherens, logikus felépítésű - helytállóan kontextusba helyezett - helytálló témakiemelés - kulcsinformációk megadottak - tömör - lényegre törő, átlátható - tisztázott rövidítések - megfelelő hosszúságú, megbízható hírforrásközlés - az Iszlám Állam elleni küzdelem topikális fontosságú benne - nem túl bonyolult mondat-szerkezetek 	<ul style="list-style-type: none"> - pontatlanul, zavaróan kifejezett (félreérthető, képzavart okozó) címadás, ami nincs összhangban a cikk üzenetével - sok a felesleges információ - hiányosan tagolt, koncentrálatlan, epizodikus részletek - bőséges eseménymegjelenítés, de kevés forrással, bizonyítékkal - két téma formailag tisztázatlan összevonása - a témaváltást követő, lényegtelegebb egység indokolatlanul részletesebb, amely mellett a fő téma másodlagos fontosságúvá válik - tagolatlan - helyenként pongyola kifejezőmód

A nyelvi szövegek koherenciájának konstitúciójáról

4. Magyar Hírlap	<ul style="list-style-type: none"> - lényegre törő - tárgyilagos, könnyen érthető - kulcsinformációk megjelenítettek - rövid és tömör - figyelemfelkeltő cím 	<ul style="list-style-type: none"> - információszegény - hiányos és pontatlan információközlés - tagolatlan, indokolatlan információ-összevonást tartalmaz - nem koherens - túlzottan rövid terjedelmű - helyenként értelemzavaró szórendi megjelenítés - címe a szöveghez viszonyítva manipulatív - hiányzik belőle az Iszlám Államhoz kötődő kapcsolódás
5. Index.hu	<ul style="list-style-type: none"> - rövid terjedelem, érthető - megfelelően tagolt - a kulcsinformációkat megjeleníti - koherens - óvatosan kritikus nézőpont - lényegre törő, nem tartalmaz felesleges információt - gondolattagoltság bekezdéses elválasztással, ami megkönnyíti a szövegértést - előnyös információhivatkozás több forrással - természetes, közérthető mondat szerkesztés 	<ul style="list-style-type: none"> - esetenként pontatlan információ megjelenítés - nem teljesen koherens - felesleges információt is tartalmaz - szenzációvadász információ megjelenítés - vezető megölésének bizonytalan volta gyengíti a hírértéket - kevés tényyszerű állítás - félreérthető címválasztás; hiányzik a cím és a tartalom összhangja - két független információsík összekapcsolása - részlegesen pontatlan nyelvezet, pongyola megfogalmazás - „nyakatekert” tételmondat-szerkezet

2. sz. táblázat: Az öt újságcikk minőségi rangsorolásának indoklása

A 2. táblázatban tételeztem megadott pozitív és negatív jellemző vonások arról tanúskodnak, hogy alanyaink figyelme az értékelés során elsősorban az információ jellegének, relevanciájának, mennyiségi és minőségi paramétereinek reprezentációjára irányult. Ezeket a szempontokat kötötték össze a cikkek terjedelmének megítélésével, valamint az információtartalom formai megjelenítésének sikeres vagy sikertelen voltával. Kiemelt státusú volt megítéléseikben az információtartalom arányos, logikus és következetes, tudásvilágukban rögzített sé-

maszerű ismereteinken való megfelelése, formailag reprezentált tematikai progressziója, abban az egyenletes, elvárt extenzió jeleinek kifejezettsége. Mindezek a tényezők jól illeszkednek a szövegprodukción és befogadás Grice által maximák formájában megfogalmazott követelményrendszeréhez. Alanyaink értékítéleteiben legfőképpen a tartalomkifejtés mennyiségi és a minőségi szövegrepresentációs paramétereit tekintve láthatók a legkifejezettebb véleményeltérések. Ehhez képest a szövegek nyelvhelyességi, stílusbeli megjelenítése másodlagos hangsúlyt kapott értékelésükben. Az, hogy a szövegek koherenciájáról szóló minősítésüket a tanulmányunk első részében tárgyalt faktorok befolyásolják alapvetően, markánsan látszik a 2. táblázatban tételezett eredményekből.

Függelék

A tárgyalt öt, azonos híryanagot azonos napon (2015. április 18-án) megjelenítő újságcikk szövege.

1. NÉPSZAVA – **Megölték Szaddám egykori jobbkezét**

Iraki bejelentés szerint megölték Szaddám Husszein egykori jobbkezét, Izzat Ibrahim al-Duri tábornokot. A néhai iraki diktátor helyettese a háború kezdete óta szökésben volt. A Bagdadtól északra fekvő Szalhuddin tartomány kormányzója, Raed al-Dzsaburi jelentette be a halálhírt. A Szaddám-rezsim egykori prominense egy lázadócsoportot vezetett, amely csatlakozott az Iszlám Állam erőihez. A 72 éves al-Durit és egységét körülvevették az iraki kormányerők Tikrittől keletre. Három öngyilkos merénylő felrobbantotta magát, tüzharc tört ki, Szaddám főembere az áldozatok között volt. Al-Duri fejére magas védíjat tűztek ki. Korábban már többször keltették halálhírét, de ezúttal az al-Arabija tévé bemutatót egy fotót a holttestéről, s DNS-vizsgálatot is végeztek. Iraki források szerint al-Duri volt az IS tavalyi nagy offenzívájának a kitervelője. (Fotó mellékelve, melyen al-Duri Szaddám előtt szalutál)

2. NÉPSZABADSÁG – **Megölték Szaddám volt helyettesét**

Megölték a 2006-ban kivégzett iraki diktátor, *Szaddám Husszein* egykori helyettesét. *Izzat Ibrahim al-Dúrival*, aki egy kormányellenes egység élén állt, egy hadműveletben végeztek – közölte az észak-iraki Szalaheddin tartomány kormányzója. Pénteken autóba rejtett pokolgép robbant az iraki Kurdisztán fővárosában, Erbilben, az amerikai konzulátusnál. Egy ember meghalt, a képviselő munkatársai közül nem követelt áldozatot a merénylet. (*Hírösszefoglalónk*) (A mellékelt fénykép (Reuters) szövege: Izzat Ibrahim al-Duri 1999-ben Szaddámmal.)

3. MAGYAR NEMZET – Megölték Szaddám jobbkezét

Megölték Szaddám Husszeint kivégzett iraki diktátor egykori jobbkezét, Izzat Ibrahim ad-Dúrit egy katonai műveletben. A megbuktatott Husszeint-rendszer kettes számú vezetőjével tegnap hajnalban végeztek az Iszlám Állam (IÁ) terror-szervezet uralma alól nemrégiben felszabadított Tikrit város közelében. A biztonsági erők a férfi kilenc testőrét is agyonlőtték. Az évek óta szökésben lévő egykori tábornok volt a jelenlegi kormány elleni lázadás egyik szellemi atyja, s tavaly hűséget esküdt az Iszlám Államnak. Az iraki biztonsági erők eközben folytatják erőfeszítéseiket az IÁ-harcosok előrenyomulásának megállítására al-Anbár tartományban. Attól tartanak, hogy erősítés hiányában már nem sokáig tudják tartani a tartomány székhelyét, Ramádit. A kormányhadsereg egyik tábornoka arról számolt be, hogy két településről sikerült kiűzniük a szélsőségeket az északi Beidzsi város közelében. Az offenzíva során állítólag legalább százhatvan iszlamista fegyveressel végeztek. (MTI)

4. MAGYAR HÍRLAP – Megölték Szaddám egykori alelnökét

Szaddám Husszeint kivégzett iraki diktátor egykori jobbkezét, Izzat Ibrahim al-Dúrit egy katonai műveletben ölték meg, közölte az észak-iraki Szaláheddín tartomány kormányzója. A szökésben levő egykori tábornok volt a mai kormány elleni lázadás szellemi atyja. Közben visszafoglaltak két várost az Iszlám Államtól az irakiak: a települések 3 kilométerre vannak a Bagdadtól északra fekvő, stratégiai fontosságú Baidzsi városától. (MW)

5. INDEX.HU – Megölték Szaddám Husszeint egykori jobbkezét

Izzat Ibrahim al-Dúrit, a Husszeint-rezsimben Irak korábbi alelnökét harcok közben ölték meg Szaláhuddín tartományban. A BBC szerint jelenleg ő volt az Iszlám Állam mögött álló egyik legfontosabb katonai szervezet, a Naqshbandi Rend vezetője, egyben a Husszeint-rezsim bukása után a legjobban körözött személy az Egyesült Államok listáján.

Az MTI szerint egyelőre nem teljesen biztos, hogy al-Dúrit ölték meg, egy iraki tévében bemutatott egy hasonló holttestet, de DNS-azonosításra is szükség lenne a megbizonyosodáshoz.

Közben az iraki biztonsági erők folytatják erőfeszítéseiket az Iszlám Állam előrenyomulásának megállítására al-Anbár tartományban. Attól tartanak, hogy erősítés hiányában már nem sokáig tudják tartani a tartomány székhelyét, Ramádit.

Irodalomjegyzék

ANDOR J. 1985. On the Psychological Relevance of Frames. *Quaderni di Semantica* VI/2, 212–221.

- ANDOR J. 2008. A kulcsszavakról. In: Sebestyén József–Surányi Zsuzsa (szerk.): *A nyelv, az irodalom és a kultúra varázsa*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó, 23–28.
- ANDOR J. 2009. Állatviccek kulcsszavai: összevető, keret-szemantikai vizsgálat. In: Daczi Margit–T. Titovkina Anna–Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 249–256.
- ANDOR J. 2011. Reflections on Speech Act Theory: An Interview with John R. Searle. *International Review of Pragmatics* 3/1, 113–134.
- BAKOS F. 2002. *Idegen szavak és kifejezések szótára. Második, átdolgozott kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BARSALOU, L. W. 1992. Frames, Concepts, and Conceptual Fields. In: Lehrer, Adrienne–Feder Kittay, Eva (szerk.): *Frames, Fields, and Contrasts*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 21–74.
- BARTLETT, F. 1932. *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BEAUGRANDE, R.-A. de 1984. *Text Production*. Norwood, NJ: Ablex.
- BEAUGRANDE, R.-A. de–DRESSLER, W. U. 1972/1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- BROWN, G.–YULE, G. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BYBEE, J. 2010. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CLARK, H. H. 1992. *Arenas of Language Use*. Chicago: The University of Chicago Press.
- CSATÁR P.–HAASE Zs. 2011. Koherencia és kohézió – Reflexiók e két fogalom értelmezésére a német nyelvű szakirodalom alapján. *Officina Textologica* 16, 57–80.
- DIJK, T. A. van–KINTSCH, W. 1977. Cognitive Psychology and Discourse: Recalling and Summarizing Stories. In: Dressler, Wolfgang (szerk.): *Current Trends in Textlinguistics*. Berlin–New York: de Gruyter, 61–80.
- DIJK, T. A. van–KINTSCH, W. 1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- DIJK, T. A. van 1980. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- DIJK, T. A. van 1988. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- DIJK, T. A. van 2014. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DOBI E. 2008. A szövegjelentés vizsgálatához formális alapon – a szöveg-tipológia jegyében. In: Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 64–71.

- FETZER, A. 2012. Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon. In: Allan, Keith–Jaszczolt, Kasia M. (szerk.): *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 447–467.
- GAVINS, J. 2007. *Text World Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- GRICE, H. P. 1975. Logic and Conversation. In: P. Cole–J. Morgan (szerk.): *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 41–58.
- HALLIDAY, M. A. K.–HASAN, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- HOEY, M. 2005. *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- HÖLKER, K. 2015. *From Text Grammar to Macropragmatics via Coherence*. Felkért előadás a „János S. Petőfi in Memoriam” c. emlékkonferencián. Universidad Complutense de Madrid. Kézirat (13 oldal), megjelenés alatt a konferencia kötetében.
- JACKENDOFF, R. 2002. *Foundations of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- KÁROLY K. 2011. *Szöveg, koherencia, kohézió*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- KÁROLY K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- MCKENNA, P.–OH, T. 2005. *Schizophrenic Speech*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PETŐFI S. J.–SÖZER, E. 1988. Static and Dynamic Aspects of Text Constitution. In: Petőfi, S. János (szerk.): *Text and Discourse Constitution*. Berlin–New York: de Gruyter, RTT 4, 440–477.
- PETŐFI S. J. 1989. Constitution and Meaning: A Semiotic Text-Theoretical Approach. In: Maria–Elisabeth Conte–János S. Petőfi–Emel Sözer (szerk.): *Text and Discourse Connectedness*. Amsterdam: Benjamins, 507–542.
- PETŐFI S. J. 1996. *Az explicitéség biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában (A szemiotikai-textológiai értelmező interpretáció néhány aspektusa)*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, Linguistica Series C, Relationes, 8.
- PETŐFI S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- RIBEIRO, B. T. 1994. *Coherence in Psychotic Discourse*. New York–Oxford: Oxford University Press.
- SANFORD, A. J.–EMMOTT, C. 2012. *Mind, Brain and Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHANK, R.–ABELSON, R. 1977. *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- STOCKWELL, P. 2009. *Texture*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TOLCSVAI NAGY G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY G. 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó.

VELDE, R. G. van de 1992. *Text and Thinking*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.

WERTH, P. 1999. *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. Harlow, Essex: Longman.

On the Constitution of Coherence in Linguistic Texts

In this paper the different conceptual frameworks and status of the notion of coherence outlined and defined in various models of the textological and pragmatic literature are critically reviewed. It is pointed out that the cognitively-based views of van Dijk and those expressed in János S. Petőfi in his semiotic-textological system should be merged and integrated, highlighting the dynamic, world-knowledge-based and textual representational nature of this type of textual norms, primarily acting on the macro-level of texts and discourse. The text-organizing status of the notion of key words and their role in coherence constitution are given priority in the argumentation. The author's view is supported by the results of his empirical, comparatively-based testing of the interpretation of news texts by 30 adult experimental subjects.